
Uluslararasılaşma ve Küreselleşme Bağlamında Karşılaştırmalı Endüstri İlişkileri: Gelişmeler ve Teorik Yaklaşımlar*

Mustafa DELİCAN**

ÖZET

Makalede karşılaştırmalı endüstri ilişkileri alanında yapılan çalışmalar ve teorik yaklaşımlar incelenmiştir. Araştırmada literatür taraması ile elde edilen veriler kullanılmıştır. Çalışmada ilk olarak yabancı, karşılaştırmalı, uluslararası ve küresel endüstri/çalışma ilişkilerinin konu, kapsam ve içerikleri ile gelişme süreçleri üzerinde durulmuştur. İkinci olarak, Kerr ve arkadaşlarının endüstri ilişkileri alanında ileri sürdüğü yakınlaşma tezi tartışmalarıyla birlikte incelenmiştir. Daha sonra uluslararasılaşma ve küreselleşmenin endüstri ilişkilerinde yol açtığı değişimler ile bu değişimleri endüstri ilişkileri açısından açıklamaya çalışan "basit küreselleşme yaklaşımı" ve "kurumsal yaklaşım" yakınlaşma tezi çerçevesinde değerlendirilmiştir. Çalışmada uluslararasılaşma ve küreselleşmenin ülkelerin her seviyedeki endüstri ilişkilerini etkilemesine karşılık nihai tahlilde endüstri/çalışma ilişkilerinin şekillenmesinde sosyo-ekonomik ve politik bir birim olarak devletlerin belirleyici olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu sonuç üzerinde etkin olan pek çok faktör olmasına karşılık iki faktör öne çıkmaktadır: Birincisi devletlerin uluslararası sistemde temel aktör olma statülerini korumaları, diğeri ise endüstri ilişkilerinin bağımlı değişken olma niteliğidir.

Anahtar kelimeler: Çalışma ilişkileri, Karşılaştırmalı endüstri ilişkileri, Küreselleşme, Yakınlaşma, Uluslararasılaşma, Endüstri ilişkileri Teorileri.

---

* Makale Geliş Tarihi: 07.02.2018, Makalenin Kabul Tarihi: 20.02.2018

** Prof. Dr., İstanbul Üniversitesi İF Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü

ABSTRACT

Comparative Industrial Relations in the Context of Internationalization and Globalization: Developments and Theoretical Approaches

In this artical, studies and theories in the field of comparative industrial relations have been examined. The research is based on literature review. In the study, firstly, the subject, scope and content of foreign, comparative, international and global industrial/labor relations and their developments were discussed. Secondly, the convergence thesis related to industrial relations of Kerr and his colleagues has been studied. Later, the "simple globalization approach" and the "institutional approach" that have attempted to explain the effects of internationalization and globalization on industrial relations have been evaluated in the context of convergence thesis. While transnationalization and globalization influence countries' industrial relations at all levels, the final analysis shows that the state as a socio-economic and political unit are still the main determinant. Although there are many factors that are effective on this result, two factors come to the forefront: the first is the status of national states as the main actor in international system, and the other is the feature of industrial relations as a dependent variable.

Keywords: *Labor relations, Comparative industrial relations, Globalization, Convergence, Internationalization, Industrial relations theories*

GİRİŞ

Endüstri ilişkilerine ilişkin uluslararası ve karşılaştırmalı nitelikli çalışmalar II. Dünya Savaşı sonrasında ortaya çıkmış ve hızla artmıştır. Geçen 70 yılı aşan süre içerisinde bu alanda çok sayıda araştırma ve yayın yapılmıştır. Çalışmalar bireysel olduğu kadar ulusal ve uluslararası kurum ve kuruluşlar (özellikle Uluslararası Çalışma Örgütü) tarafından da gerçekleştirilmiştir. Çalışmalarda ekonomik konular başat olmakla birlikte, disiplinlerarası bir alan olması nedeniyle, endüstri ilişkileri konuları sosyoloji, siyaset, işletme, psikoloji, antropoloji vs. gibi diğer bilim dalları açısından da incelemeye konu olmuş ve olmaya da devam etmektedir.

Bununla birlikte, bunca çaba ve araştırmaya karşılık bugün bile yabancı, karşılaştırmalı veya uluslararası endüstri ilişkileri alanında (adı nasıl konulursa konulsun) millî endüstri ilişkilerini aşan, onu da kapsayan ya

da dışında cereyan eden genelde istihdam/çalışma ilişkilerini özelde ise endüstri ilişkilerini açıklayan tatmin edici teori veya teorilerden yoksun durumdayız. Bir diğer ifade ile bu alandaki görüşler hâlâ hipotez seviyesinde ileri sürülen ve sürekli test edilen iddialar konumundadırlar.

Bu durum kuşatıcı teorilerden bizi yoksun bırakmakla birlikte yapılan çalışmaların, ileri sürülen görüşlerin/tezlerin değersiz olduğu anlamına gelmemektedir. Bugün endüstri/çalışma ilişkileri alanındaki bilgi birikiminin bu gayretlerin sonucu olduğu unutulmamalıdır. Belirtilmek istenen husus sosyal, ekonomik, siyasal, tarihsel, psikolojik, kültürel vs. pek çok faktörün etkisi altında bağımlı bir değişken olarak şekillenen, sürekli değişim-dönüşüm içinde olan ve dinamik bir niteliğe sahip endüstri/çalışma ilişkileri alanında bütün ilişkileri açıklayan genel bir teorinin ortaya konulmasındaki zorluklardır.

Endüstri ilişkileri alanında sadece uluslararası veya karşılaştırmalı alanda değil millî seviyedeki endüstri ilişkilerini de açıklayıcı teorilerin yeterli olmadığı bilinmektedir. İlave olarak, son yıllarda kullanımı giderek artan bazen endüstri ilişkileri ile eş anlamlı çoğu zaman da onu içerecek bir anlam yüklenerek kullanılan çalışma ilişkileri yaklaşımında da tatmin edici teori veya teorilerden yoksunluk söz konusudur. Çalışma ilişkileri yaklaşımı bireysel, toplu (kurumsal), formel ve informel istihdam ilişkilerini kapsamaktadır. Çalışma ilişkileri anlayışının bu kapsamı dikkate alındığında teorileştirme çabalarında daha fazla zorlukla karşılaşılacağı şimdiden öngörülebilir.

Yukarıda belirtilen bilgiler ışığında görülüyor ki uluslararası ve karşılaştırmalı endüstri ilişkileri alanında yapılan çalışmaların hepsinin bir makalede incelenmesi veya değerlendirilmesi mümkün olmadığı gibi anlamlı da değildir. Bu nedenle, bu çalışmada, endüstri ilişkileri alanında dile getirilmiş bütün teoriler yerine uluslararası ve karşılaştırmalı çalışmalarda ileri sürülen teorilerden yakınlaşma tezi ve bu tez çerçevesinde “basit küreselleşme yaklaşımı” ve “kurumsal yaklaşım” görüşleri incelenecek ve gelişmeler değerlendirilecektir. Bu itibarla, 1960’larda Kerr ve arkadaşlarınca ileri sürülen, zaman zaman göz ardı edilen ancak tekrar dikkate alınan, günümüzde de tartışmalara konu olan ve araştırmalara hâlâ bir tez olarak yön veren, gelecekte de önemini koruyacağı görünen yakınlaşma tezi ve bu tez çerçevesinde yapılan araştırmalar çalışmanın

ana konusunu oluşturacaktır.

Betimleyici ve tanıtıcı nitelikte olan, literatür taraması ile elde edilen verilerin değerlendirilmesine dayanan bu araştırmada ilk olarak yabancı, karşılaştırmalı ve uluslararası endüstri ilişkileri ile küresel endüstri/çalışma ilişkilerinin konu, kapsam ve içerikleri incelenecek ve bu çalışmaların gerekliliği, yararı üzerinde durulacaktır. İkinci olarak Kerr ve arkadaşlarının ileri sürdüğü yakınlaşma tezi ele alınacak, destekleyen ve karşı çıkan görüşlerle birlikte detaylıca incelenecektir. Son olarak ise uluslararasılaşma ve küreselleşmenin endüstri ilişkilerinde yol açtığı değişimler ile bu değişimleri endüstri ilişkileri açısından açıklamaya çalışan “basit küreselleşme yaklaşımı” ve “kurumsal yaklaşım” görüşleri yakınlaşma tezi çerçevesinde değerlendirilecektir.

1. KARŞILAŞTIRMALI ENDÜSTRİ İLİŞKİLERİ VE BENZER KAVRAMLARIN DOĞUŞU VE GELİŞMESİ

Karşılaştırmalı endüstri ilişkileri çalışmaları kendi ülkelerimiz dışında bir başka ülke ya da ülkelerin endüstri ilişkilerini inceleme ihtiyacından doğmuştur. Bu ihtiyacın zaman içinde farklılaşması başka ülkelerle ilgili yapılan çalışmaların niteliklerinin değişmesine de yol açmıştır. Diğer ülkelerin endüstri ilişkilerini incelemeye yönelik olarak yapılan çalışmalarda bugüne kadar dört ismin kullanıldığı görülmektedir: **Yabancı, karşılaştırmalı, uluslararası ve küresel**. Farklı ülkeleri ilgilendiren araştırmalar zaman içerisinde kapsam ve nitelik itibarıyla değişmiştir. Bu farklılaşmadır ki **yabancı endüstri ilişkileri** olarak başlayan çalışmaları daha sonra **karşılaştırmalı endüstri ilişkilerine** dönüştürmüş ve özellikle küreselleşmenin derinleşmesi ile birlikte de **uluslararası endüstri ilişkileri** ile **küresel endüstri ilişkileri** yaklaşımları gündeme gelmiştir.

Yabancı endüstri/çalışma ilişkileri farklı ülkelerdeki endüstri ilişkileri üzerinde yapılan çalışmalara yönelik ilk isimlendirmedir. Bu yaklaşımda başka ülkelerin -çoğunlukla diğer ülkelerle her hangi bir karşılaştırma yapmadan- endüstri ilişkileri kurumlarının ve uygulamalarının tasvir edilmesi ve analitik olarak incelenmesi öne çıkmaktadır. **Karşılaştırmalı endüstri/çalışma ilişkileri** terimi ile iki ya da daha fazla ülkeyle ilgili sistematik metotla yapılan araştırmalar kast edilmektedir. Bu araştırmalar tasviri olmaktan öte analitik bir özellik gösterir. **Uluslararası endüst-**

ri/çalışma ilişkileri ise diğer iki terime nispeten daha yeni kullanılan ve giderek yaygınlık kazanan bir niteliğe sahiptir. Endüstri ilişkilerinin uluslararası niteliğinin öne çıktığı bu yaklaşımda piyasaların uluslararasılaşması, devletlerarası örgütler, uluslararası kurum ve kuruluşlar, çok uluslu şirketler ile istihdam ilişkilerine yönelik uluslararası kurum ve kuruluşlar analizlere dahil edilmiştir. **Küresel endüstri/çalışma ilişkileri** ise en yeni isimlendirmedir. Küreselleşmenin yol açtığı sonuçların somut bir ifadesidir. Bu bağlamda, küresel endüstri ilişkileri kavramı endüstri ilişkilerini ilgilendiren olgu, aktör, süreç, düzenleme ve ilişkilerin ülkelerden bağımsız olarak meydana gelmesi durumunu ifade etmek için kullanılmaktadır.

Tarihsel olarak ortaya çıkan bu yaklaşımlar genel olarak kabul görmektedir. Bununla birlikte uluslararası ve küresel endüstri ilişkileri anlayışları üzerinde tartışmaların olduğu da bilinmelidir. Küresel endüstri ilişkileri kavramı ile uluslararası endüstri ilişkileri kavramının eş anlamlı olarak kullanılmasına itiraz edilmiş ve bugün için küresel endüstri ilişkileri kavramı yerine uluslararası endüstri ilişkileri kavramının kullanılmasının daha doğru olacağı ileri sürülmüştür. Bu görüşü savunanlara göre küresel bir sosyo-ekonomik ve politik sistem henüz oluşmamıştır. Bugün hâlâ millî devletlerin temel aktör olduğu bir uluslararası sistem, mevcuttur ve endüstri ilişkileri de bu çerçevede gerçekleşmektedir (Wailes, 2010, s. 3). Bu tartışma dikkate değer unsurlar taşımaktadır. Her ne kadar ulus üstü çevre şartları endüstri ilişkileri üzerinde etki oluşturuyorsa da endüstri ilişkileri hâlâ millî devletlerin belirleyici olduğu sosyo-ekonomik ve politik bir yapı içerisinde toplumsal bir olgu karakterini korumaktadır. Millî devletlerin varlığı devam ettiği sürece de bu özelliğin devam edeceği öngörülebilir. İleride çalışmada incelenecek olan basit küreselleşme ve kurumsal yaklaşım konuları ele alındığında bu durum tekrar vurgulanacaktır.

Karşılaştırmalı endüstri ilişkilerinin doğuşu ve gelişmesinde bir dizi faktör rol oynamıştır. Bu faktörlerden öne çıkanlar arasında şunlar yer almaktadır:

Bunlardan birincisi II. Dünya Savaşı sonrası dünyanın yeniden yapılanması ile başlayan soğuk savaş döneminde endüstri ilişkileri kurumlarının iki kutuplu dünyanın lider ülkeleri tarafından bir mücadele aracı olarak

kullanılmasıdır. Burada ABD'nin uluslararası belirleyici güç olarak ortaya çıkması ve Amerika Kıtası dışındaki ülkelerin çalışma ilişkilerine yönelik bilgi ihtiyacı etkin olmuştur.

İkinci sebep yine savaş sonrası sömürgeciliğin çözülmesi ve çok sayıda yeni bağımsız ülkenin uluslararası sistem içinde yer almasıdır. Yeni bağımsızlığını kazanan ülkelerin milletleşme ve sanayileşme ülkeleri yeni toplumsal yapı oluşturulurken gelişmiş ülkeleri her alanda olduğu gibi çalışma hayatının yapılandırılması ve düzenlenmesinde de örnek alma yoluna gitmeleridir (Ekin,1978 s.63-67.) Başlangıçta çoğunlukla Batılı sanayileşmiş ülkeler (özellikle ABD, İskandinav Ülkeleri ve Almanya) daha sonra Japonya model olarak alınmıştır. Yakın dönemde de sanayileşme politikaları ile dikkat çeken Güney Kore endüstri ilişkilerinde model olarak görülmeye başlanmıştır.

Üçüncü neden endüstri ilişkileri alanında çalışma yapan akademisyen ve aydınların yabancı ülkelerin endüstri ilişkileri alanındaki gelişmelerine olan ilgilerinin başlamasıdır. Bu ilginin canlanmasında II. Dünya Savaşı öncesi Hitler Almanyası'ndan ve diğer Avrupa ülkelerinden ABD'ye kaçan bilim adamlarının önemli bir yeri olmuştur. Yabancı/karşılaştırmalı endüstri ilişkileri alanında eser veren akademisyenler arasında bu göçmen bilim adamlarının çalışmaları yer almaktadır. Bu akademisyenlerin çok dilli ve farklı ülkelerin toplumsal yapılarına ve çalışma hayatlarına ilişkin birikimlerinin karşılaştırmalı çalışmaları kolaylaştırıcı etkide bulunduğunu tahmin etmek zor olmayacaktır.

Son olarak ise yine II. Dünya Savaşını takip eden dönemde artan uluslararası ekonomik ilişkilerin zamanla niteliğinin değişmesidir. Keynesci iktisat politikalarını izleyen ülkelerin oluşturduğu uluslararası ekonomik ilişkiler sistemi kısa zamanda, liberal politikaları izleyen ülkelerin etkinliğinin olduğu bir anlayışa dönüşmüştür. 1980'li yıllardan itibaren, ekonomide neo liberal politikaların etkinliğinin artması, uluslararası çevre şartlarını değiştiren küreselleşmenin yaygınlaşması ve derinleşmesi ile ortaya çıkan etkiler bu çerçevede değerlendirilmelidir (Kaufman, 2004, s. 256).

Millî devlet ötesi endüstri ilişkileri çalışmaları tarihsel olarak yukarıdaki sıraya uygun olarak ortaya çıkmıştır. 1960'lı yıllara kadar başka ülkelerin endüstri ilişkileri yabancı endüstri ilişkileri yaklaşımı çerçevesinde

incelenmiş ve kavram olarak da bu isim kullanılmıştır. 1970'lerden sonra karşılaştırmalı endüstri ilişkileri ön plana çıkmaya başlamıştır. 1980'li yıllardan itibaren ise önce uluslararası endüstri ilişkileri ve 1990'lı yıllardan itibaren de küresel endüstri ilişkileri -ki bu yıllar aynı zamanda endüstri ilişkileri yerine çalışma ilişkileri kavramının yaygınlaşmaya başladığı yıllardır- daha çok küresel çalışma ilişkileri şeklinde gündeme gelmeye başlamıştır.

Yabancı endüstri ilişkileri anlayışından küresel çalışma ilişkileri anlayışına doğru ortaya çıkan değişim sürecinde ülkeler arasındaki ilişkiler ve endüstri ilişkileri alanına giren **konuların niteliğindeki değişimler** ile endüstri ilişkileri uygulamalarının vuku bulduğu ölçeğin değişmesi belirleyici olmuştur. Bu çerçevede;

Ülkeler arasında iletişimin ve etkileşimin nispi olarak düşük olduğu (Keynesci iktisat politikaları ile otarşik ekonomi anlayışlarının yaygın olduğu) dönemlerde “yabancı”; neo-liberal politikalarla birlikte ülkelerarası ekonomik ve sosyal ilişkilerin artmaya başlamasıyla “karşılaştırmalı”; uluslararası ilişkilerin yoğunlaşmasıyla birlikte “uluslararası”; ve bütün dünyanın bir ekonomik birim gibi algılanmasına yönelik anlayışların yaygınlaşmasıyla da “küresel” endüstri ilişkileri terimleri kullanılmaya başlanmıştır. Bu geçiş ya da değişimler belirtilen dönemlerde endüstri ilişkileri alanında yapılan çalışmaların konularına ve yazılan eserlerin adlarına bakılarak da kolayca anlaşılabilir.

İkinci olarak isimlendirmeler bir yandan endüstri ilişkileri kurumlarındaki diğer yandan da endüstri ilişkileri disiplininin inceleme alanı içine giren konulardaki değişimler etkin olmuştur. Geleneksel endüstri ilişkileri kurumlarının yanı sıra örgütlenme ve toplu pazarlıkta uluslararasılaşma, işgücü göçü, çok uluslu ya da ulus üstü şirketler, Uluslararası Çalışma Örgütü'nün yanı sıra Dünya Ticaret Örgütü, Dünya Bankası, Uluslararası Para Fonu gibi uluslararası örgütlerin artan etkinlikleri, ekonomik kalkınma ve endüstri ilişkileri arasındaki ilişkilerin araştırmaya konu olmaları, yoğunlaşan küresel ekonomik rekabette ekonomik etkinliğin sağlanması, sıklaşan ekonomik krizler gibi yeni konuların dahil olması önemli rol oynamıştır.

Üçüncü olarak endüstri ilişkilerinin hem inceleme ve hem de uygulama alanındaki yani ölçek hususundaki, değişim belirleyici olmuştur. Baş-

langıçta ülkeler birbirinden bağımsız istihdam ilişkilerini düzenleme ve uygulama eğiliminde olmasına karşılık zamanla birlikte hareket etmek, birbirinden ders almak ve nihayet uluslararası düzenlemelere yönelmek ihtiyacı yabancı ve karşılaştırmalı endüstri ilişkileri yerine uluslararası endüstri ilişkileri ile küresel çalışma ilişkileri gibi yeni yaklaşımları giderek öne çıkarmaya başlamıştır. Bu süreçte, küreselleşme olgusunun bir yansıması olarak, özellikle yasal düzenleme ve endüstri ilişkileri uygulamalarının sadece ülke seviyesinde ele alınması ve hayata geçirilmesinin yeterli ve mümkün olmaması bu nedenle de endüstri ilişkileri düzenleme ve uygulamalarının ülkelerin yanı sıra uluslararası boyuta taşınmaya başlaması da etkili olmuştur. Bugün endüstri ilişkileri alanında farklı ülke veya ülke gruplarını konu alan çalışmalarda karşılaştırmalı ve uluslararası yaklaşımlar birlikte kullanılmaktadır. Karşılaştırmalı ve uluslararası yaklaşımları birlikte kullanan bu yaklaşım "karşılaştırmalı nitelikli uluslararası endüstri ilişkileri" olarak da adlandırılmaktadır.

2. KARŞILAŞTIRMALI ENDÜSTRİ İLİŞKİLERİ ÇALIŞMALARININ YARARLARI

Karşılaştırmalı yöntem sosyal bilimlerde en çok başvurulan araştırma ve bilgi elde etme yöntemlerinden biridir (Dogan 1984; Ragin, 1989). Endüstri ilişkileri alanında da bu yöntem çok güçlü şekilde kullanılır. Karşılaştırma yönteminin endüstri ilişkilerine yönelik yararları kısaca aşağıdaki şekilde özetlenebilir (Bamber, 2004; Dereli, 2009; Aykaç, 2016):

1. Farklı ülkelerdeki endüstri ilişkileri hakkında bilgileri artırma isteği ve endüstri ilişkileri aktörlerinin politika belirlenmesinde bu bilgilerden yararlanmak arzusu.
2. Küreselleşmeyle birlikte ülkelerin artan karşılıklı ekonomik ilişkilerin yoğunlaşması, mal ve emek piyasalarındaki değişimler, yabancı yatırımların artması, çok uluslu şirketlerin yaygınlaşması, yoğunlaşan rekabet nedeniyle ülkelerin özellikle işgücü yapısı ve emek piyasaları, işletme yöneticileri ve devletin tutum ve politikaları ile yasal düzenlemelerle ilgili artan bilgi ihtiyacının karşılanması.
3. Endüstri ilişkileri alanında karşılaştırmalı çalışmalar teori geliştirilmesini destekler niteliktedir. Farklı ülkelerdeki düzenleme ve uygulamalar

hakkında bilgi sahibi olunması, veri derlenmesi endüstri ilişkileri alanındaki hipotezlerin test edilmesini kolaylaştırıp mümkün hale getirebilmektedir. Bu sayede endüstri ilişkileri alanında yapılan çalışmalarda elde edilen bilgi ve veriler bir yığın olmaktan çıkmakta ve anlamlı tez ya da teorilere dönüşebilmektedir.

4. Karşılaştırmalı çalışmalar, küreselleşmenin ülkelerin millî çalışma ilişkileri sistemleri üzerindeki etkilerinin anlaşılmasına katkıda bulunmaktadır.

5. Karşılaştırmalı endüstri ilişkileri çalışmaları herhangi bir endüstri ilişkileri sisteminin özellikleri belirlenmesine katkı yapmaktadır. Bu şekilde belirlenen özellikler yukarıda belirtilen faydaları sağladığı gibi incelenen sistemin iyi bir endüstri ilişkileri sisteminin¹ özelliklerine sahip olup olmadığını da belirlenmesine yardımcı olmaktadır.

3. ENDÜSTRİ İLİŞKİLERİNİN DEĞİŞEN BOYUTLARI

20. yüzyılın dördüncü çeyreğinden itibaren endüstri ilişkileri alanında ortaya çıkan değişimlerin temel sebebi ekonomik küreselleşme ve doğurduğu sonuçlardır. Küreselleşme sadece olgusal gelişmeleri değil bir paradigma değişmesini de ifade eder. Bir paradigma olarak küreselleşmenin unsurları üzerinde tartışmalar olmakla birlikte yeni bir anlayış, zihniyet olduğu konusunda bir fikir birliği vardır ve olgusal olarak da küreselleşmenin olmadığı iddiası bugüne kadar ileri sürülmemiştir. Yeni bir olgu ve paradigma olarak küreselleşmenin anlaşılması, anlamlandırılması ve politika geliştirilmesi zaman almış ve almaya da devam etmektedir. Bugün küreselleşme daha çok ekonomik küreselleşme şeklinde somutlaşmaktadır.

Ekonomik küreselleşme bir yandan piyasaların faaliyette bulunduğu çev-

---

¹ İyi bir endüstri ilişkileri sistemi ortaya çıkardığı sonuçlar itibarıyla şu özelliklere sahip olması beklenir. İyi bir endüstri ilişkileri sistemi;

i. Endüstri ilişkilerinin taraflarını (işçi, işveren ve devlet yani kamu) tatmin eder.

ii. Kabul edilebilir seviyede bir endüstriyel barışı, diğer bir ifade ile çalışma barışını sağlar.

iii. Endüstri ilişkilerinin çıktıları toplumun milli amaçlarıyla uyumlu kılar.

iv. Endüstri ilişkileri alanında mikro, meso ve makro yani işletme/işyeri, sektör ve milli seviyede ihtiyaç duyulan değişimleri kolaylaştırıcı bir niteliğe sahiptir.

re şartlarının değişmesine diğer yandan da ekonomik rekabetin hem artmasına hem de yeni özellikler kazanmasına yol açmıştır. Millî ekonomiler içinde ekonomik rekabet firmalar arasında olmasına karşılık küreselleşen piyasalar sadece firmaları değil bütün ülkeleri topyekun rekabet içine sokmuştur. Gelişmiş ülkeler ulaştıkları refah seviyesini artırmak veya en azından korumak, gelişmekte olan ülkeler ise ekonomik kalkınmalarını sağlamak üzere bu rekabet içinde yer almıştır. Bu nedenle, rekabet sadece uluslararası ticari faaliyetlerde bulunan işletmeler ile çokuluslu veya ulus ötesi/ulus üstü şirketler olarak adlandırılan şirketler arasında değil, millî ekonomiler içinde faaliyet gösteren, küçük ve orta boy şirketler de dahil olmak üzere, her ölçekteki firmalar arasında gerçekleşmektedir. Bu rekabette, yukarıda belirtildiği üzere, devletler de bir aktör olarak yer almaktadırlar.

Küresel piyasalarda faaliyette bulunan firmalar doğrudan uluslararası mal ve emek piyasaları ile bu piyasaları düzenleyen kuruluşlar ve bu kuruluşların ortaya koyduğu kurullarla (örneğin Dünya Bankası, Dünya Ticaret Örgütü, Uluslararası Çalışma Örgütü ve bu kuruluşların düzenlemeleri gibi) yüz yüze gelmektedir. Buna karşılık, ülke içinde faaliyet gösteren firmalar da millî mal ve emek piyasaları ile bu piyasaları düzenleyen millî hukuk sistemleri içinde hareket etseler de küresel rekabetin ülkelerin iç piyasa ve hukuk sistemleri üzerindeki etkilerinden dolayı rekabetin aktörleri arasına katılmaktan kaçamamaktadırlar.

Küreselleşmenin derinleşmesi en ücra pazarlarda dahi dünyanın dört bir yanından üretilmiş mallara erişimi mümkün kılmaktadır. Küreselleşmenin rekabeti artırması rekabette stratejik bir rol oynayan endüstri (istihdam, çalışma) ilişkilerinin düzenlenmesini de beraberinde getirmektedir. Gerçekten de son on yıllarda çalışma ilişkilerindeki değişmelere bakıldığında endüstri ilişkilerinin kendi dinamikleri çerçevesinde değişmesine bırakılmadığı, her seviyede (işletme, işkolu, ülke ve uluslararası) müdahaleye maruz kaldığı açıkça görülmektedir. Endüstri ilişkilerinin bağımsız bir değişken olmaktan ziyade sosyal, kültürel, ekonomik, hukuki ve politik değişkenler de dâhil olmak üzere bir dizi mikro ve makro pek çok faktöre bağlı olarak vücut bulması, yani bağımlı değişken olması, bu neticenin ortaya çıkmasında etkili olmaktadır.

Endüstri ilişkilerinin işyeri/işletme, sektör ve ülke seviyesinde gerçek-

leşmesi Dunlop'un tanımladığı anlamda endüstri ilişkileri aktörlerini her seviyede politika üretmeye sevk etmektedir (Colling ve Terry, 2010, s.10). Bu çerçevede, işçi sendikalarının daha çok savunmacı politikalarına karşılık küreselleşme sürecinde rekabette başarılı olmak için işletme yönetimleri ve kamu otoriteleri bu seviyelerin her birinde ayrı ayrı politika oluşturmakta, düzenlemeler yapmakta ve uygulamalara gitmektedirler. İşletmeler kendi rekabetlerini artırmak üzere harekete geçerken ülkeler de küresel piyasalarda bir aktör olmaya ve bu sayede küreselleşmenin ülkelerinin ekonomisi üzerindeki muhtemel olumsuz etkilerini önlemeye çalışmaktadırlar. Bu nedenle, rekabette başarılı olmak için işletmelerin yanı sıra devletler de ekonomik politikalar kadar hukuki düzenlemeler ve kamu politikaları geliştirerek rekabetin içinde yer almakta ve taraf olmaktadır. Bir başka ifade ile ülkeler, ekonomik, siyasal, hukuki vs. bütün unsurlarıyla küresel rekabetin içinde yer almaktadırlar (Heyes ve Nolan, 2010, s.110). Bu rekabette ise fiyat ve kalite belirleyici rol oynamaktadır. Üretim sürecinde emek, maliyet yönüyle rekabet açısından olumsuz olarak değerlendirilirken vasıflı işgücü katma değer yaratmasından dolayı da rekabette olumlu olarak değerlendirilmektedir. Bu durum mal ve emek piyasaları ile endüstri ilişkileri alanındaki gelişmeler ve izlenen politikaların rekabette kritik değere sahip olduğunu göstermektedir.

4. ENDÜSTRİ İLİŞKİLERİNDE YAKINLAŞMA TEZİ²

4.1. Yakınlaşma Tezinin Niteliği

Endüstri ilişkilerinde yapılan karşılaştırmalı çalışmalar rekabet süreci ve rekabet araçları ile bunların ortaya çıkardığı sonuçların öğrenilmesi, analiz edilmesi ve politika oluşturulması açısından hayati bir öneme sahiptir. Bu süreçlerin analiz edilmesi karşılaştırma kriterlerinin belirlenmesi ve geliştirilmesi teorik yaklaşımların önemini ortaya koymaktadır. Bu nedenle konuya ilişkin teoriler üzerinde durulmasında yarar vardır. Tarih-

² Burada yalnızca endüstri ilişkileri alanında ileri sürülen yakınlaşma tezi ele alınacaktır. Yakınlaşma tezi sadece endüstri ilişkileri alanında değil bütün sosyal bilim alanlarında açık ya da örtük olarak var olan bir tezdır. Modernleşme teorileri başta olmak üzere sosyal bilim alanlarında bilim ve fikir adamlarınca (ör. Durkheim, Comte, Tönnies, Weber, Marx, Spencer, Schumpeter, Bell, Aron, Rostow, Galbraith, Fukuyama) ileri sürülen tezler, teoriler yakınlaşma yaklaşımı üzerine inşa edilmiştir. Bkz. (Unger ve Waarden 1995; Blankenau, 1995)

sel olarak yakınlaşma tezi bu yöndeki teorilerin en eski ve etkin olanıdır. Bugün de hâlâ güncelliğini koruyan bir tezdır. Burada önce yakınlaşma tezi incelenecek sonra da bugün güncel olarak tartışılan küreselleşme ve endüstri ilişkileri arasındaki ilişkileri açıklamaya yönelik olarak geliştirilen yeni teoriler üzerinde durulacaktır.

Endüstri ilişkilerinde yaygın ve önemli bir yaklaşım Kerr, Dunlop, Harbison ve Myers tarafından ileri sürülen “yakınlaşma” (convergence) tezidir. Bu tez, 12 ülkeden üniversitenin işbirliğiyle yapılan, doksandan fazla akademisyenin de görev aldığı geniş bir karşılaştırmalı araştırmaya dayanan ve ülkelerin sanayileşmeleriyle endüstri ilişkileri sistemleri arasındaki ilişkileri inceleyen, 1960 yılında yayınlanan “**Industrialism and Industrial Man: The Problem of Labour and Management in Economic Growth**” (Sanayi ve Sanayi İnsanı: Ekonomik Kalkınmada İşçi-İşveren Problemi) adıyla yayınlanan eserde ileri sürülmüştür.

Topyekun bir sanayileşme çağına girildiği ve sanayileşmenin bütün dünyayı saran bir olgu olduğu ön kabulü, çalışmada hareket noktası olarak alınmıştır. Eserde, sanayileşme sürecinin bütün milletleri benzer bir sosyo-ekonomik düzene, toplumsal yapıya doğru yönlendireceği tezi ileri sürülmüştür. Kerr ve arkadaşları bu toplumsal yapıyı “endüstriyel çoğulculuk” olarak adlandırmışlardır. Bu toplumsal yapı, açık toplum özelliklerine sahip, sosyal hareketliliğin, eğitilmiş ve teknik donanımlı bir işgücü ile çoğulcu nitelikli çıkar gruplarının var olduğu; endüstriyel çatışmaların azaldığı; emek piyasalarında devlet tarafından giderek artan şekilde düzenlemelerin yapıldığı bir toplumsal yapı olarak öngörülmüştür.

Toplumsal yapıların sanayileşme ile birlikte birbirine benzeşeceği tezi yanı sıra eserde bir dizi kabul ve önerme de ileri sürülmüştür. Bu önermeleri Kaufman dört önerme halinde özetlemektedir:

Kerr ve arkadaşları, çalışma ekonomisi ve endüstri ilişkileri alanında araştırma yapan akademisyenlerin kapitalist toplumlardaki emek problemini çok dar bir yaklaşımla ele aldıklarını belirtmiş ve sanayileşme sürecinin orijinal bir olgu olarak incelenmesi gerektiği ileri sürülmüşlerdir. Bu tespitleri çerçevesinde o güne kadar işçi hareketleriyle ilgili geliştirilen teorilerin, etnosentirik olmalarından ve bu teorileri kapitalizmin belirli bir şekli ile ilişkilendirmelerinden hareketle, yetersiz olduklarını belirtmişlerdir.

Çalışmanın kabullerinde ikinci olarak yer alan önerme endüstrileşme sürecini şekillendiren başat güç işçi hareketleri ve sınıf çatışması değil işletme yöneticileri ve diğer modernleştirici elitlerin sahip oldukları değerler ve izledikleri stratejilerdir.

Üçüncü önerme ise sanayileşme geliştikçe işçi sınıfının artan şekilde toplumla bütünleşeceği görüşüdür. Bu çerçevede, işçi sendikaları sınıf esaslı protesto örgütleri olmaktan uzaklaşarak profesyonel mesleki çıkar grupları, meslekî kurumlar haline dönüşecektir.

Dördüncü önerme ise sanayileşme ile birlikte grev, protesto gibi açık çatışmaların zamanla azalacağı görüşüdür.

Kaufman, ayrıca, karşılaştırmalı ve uluslararası endüstri ilişkileri açısından Kerr ve arkadaşlarının çalışmasında öne çıkan bir hususun da endüstri ilişkilerinin alanının genişlemesine yaptıkları katkı olduğunu belirtmektedir. Çalışmada sanayileşme süreci ve ekonomik kalkınma arasındaki ilişkiler incelenmiş bu çerçevede işçi problemi ele alınmış, endüstri ilişkilerinin karşılaştırmalı ve uluslararası boyutları ortaya konulmuştur. Bu yeni boyutların ele alınmasıyla Kerr ve arkadaşları ABD’de çalışma politikaları ve toplu pazarlık alanlarına sıkıştırılmış olan endüstri ilişkileri disiplininin alanın genişlemesine, yeni konuların çalışma alanı içerisine alınmasına katkıda bulunmuşlardır (Kaufman, 2004, s.259-260).

Kerr ve arkadaşlarının çalışmalarında sanayileşme sürecine bağlı olarak toplumların birbirine benzeyeceği tezi içinde sanayileşmesiyle birlikte, ülkelerin endüstri ilişkileri sistemlerinin de geliştirmekte olan ülkelerin endüstri ilişkileri sistemine dönüşeceği, birbirlerine yakınlaşacağı (convergence) tezi yer almaktadır. Bu çerçevede, konumuz açısından, çalışmanın en önemli tezini; sanayileşme ve ekonomik gelişme süreci içinde endüstri ilişkilerinin, sanayileşmeyi yürüten elitlerin stratejilerine göre çeşitlilik kazanacağı; fakat sonunda bütün endüstri ilişkileri sistemlerinin sanayileşmiş Batı ülkeleri endüstri ilişkileri sistemine benzeyeceği/yakınlaşacağı görüşü oluşturmaktadır.

Sanayileştirici elitleri hanedan, milliyetçi, orta sınıf, koloni idarecileri ve ihtilalci aydınlar (sosyalist ve komünist aydınlar) olarak beş gruba ayıran Kerr ve arkadaşlarına göre, elitlerin tercih ve stratejileri sanayileşmede farklı yollar izlemelerine imkân tanımaktadır. Ancak, onlara göre, ekono-

mik gelişmede en önemli problem, o güne kadar kabul edilemediği gibi işçi protestoları veya sendikaların kapitalizme karşı gelmesi değil, fakat işgücünün sanayileşme altında yeniden yapılandırılmasıdır. Bu nedenle bütün sanayileştirici elitlerin asıl hedefi sanayileşmeyi kolaylaştıracak bu işgücünü oluşturmaktır.

Kerr ve arkadaşları, yukarıda belirtilen sanayileşme sürecinin üç önemli özelliği üzerinde durmaktadırlar:

1. Evrensellik özelliği: Sanayileşmenin mantığı (Kaynağı teknoloji olup bütün toplumlarda ortaktır ve bütün gelişmelere damgasını vurmaktadır).
2. Bağlı özellik: Sanayileştirici elitler (hanedan, milliyetçi, orta sınıf, koloni idarecileri ve ihtilalci aydınlar) ve onların stratejileridir.
3. Teklik (Unique) özelliği: Toplumların içinde buldukları tarihi, sosyo-ekonomik ve kültürel çevre şartlarını ifade etmektedir.

Ülkelerin millî endüstri ilişkileri bu üç özellik çerçevesinde şekillenir. Sanayileşmenin başlangıcında, devletin endüstri ilişkileri aktörleri arasındaki ilişkide baskın olan ve elitlerin stratejilerine göre şekillenen bir millî endüstriyel ilişkiler sistemi kurulur. Sanayileşme, ekonomik gelişme ilerledikçe aktörler arasındaki bu karşılıklı ilişki ve dolayısıyla sistemin çıktıları özellikle çalışma hayatına ilişkin kurallar ağı değişime uğrar. Her gelişme seviyesinde endüstri ilişkilerinde bir denge ortaya çıkar. Değişim, bir yandan sanayileşmenin mantığı gereği millî endüstri ilişkileri sistemlerini birbirlerine yakınlaştırırken, diğer yandan da sanayileştirici elitlerin stratejileri ve teklik özelliği millî endüstri ilişkilerini birbirinden uzaklaştırır. Ancak, Kerr ve arkadaşları, sanayileşmenin evrensellik özelliğinin zaman içerisinde baskın çıkacağı ve sanayileşmekte olan ülkelerin endüstri ilişkileri sistemlerinin, sonunda sanayileşmiş Batı ülkelerinin endüstri ilişkileri sistemlerine dönüşeceğini ileri sürmüşlerdir (Kerr vd., 1973 [1960], s. 29-92).

Yakınlaşma tezi çerçevesinde Japon ve İngiliz fabrika işçilerini konu alan R. P. Dore'un çalışmasında ulaştığı sonuç, Kerr ve arkadaşlarının bulgularından oldukça farklıdır. Dore, İngiliz endüstri ilişkileri sisteminin "piyasa yönelimli" olduğunu buna karşılık Japon sisteminin "örgütsel yönelimli" olduğunu söylemektedir. R. P. Dore'a göre; örgütsel yönelimli endüstri

ilişkileri sadece Japonya'ya has değil, fakat bütün “geç gelişen” ülkeler için de söz konusudur. Bu sebeple endüstri ilişkilerinin yakınlaşması Kerr ve arkadaşlarının ileri sürdüğü gibi Batı endüstri ilişkilerine doğru değil; hem geç gelişen ve hem de Batılı ülkeler için “örgütsel yönelimli” endüstri ilişkilerine doğru olacaktır. Ancak Dore daha sonra “geç gelişmiş” ülke olarak adlandırdığı Japonya ile “daha geç gelişmiş” ülke olarak adlandırdığı diğer bazı ülkeler -yani Meksika, Seylan ve Senegal- arasında yaptığı karşılaştırmalı çalışmada kendi tezini ispat edememiş ve geç gelişmiş ve daha geç gelişmiş ülkelerin endüstri ilişkileri arasında farklılıklar olduğunu ve bu farklılığın da “devlet”in bu ülkelerdeki rolünden kaynaklandığını ifade etmiştir. Ona göre; devlet, daha geç gelişmiş ülkelerde, geç gelişmiş ülkelere nazaran daha baskındır (Dore, 1974).

Kerr ve arkadaşlarının yakınlaşma tezi modernleşme veya gelişme teorisine dayanmaktadır. Bu teoriye göre, sanayileşme ve Batılı değer yargılarının üçüncü dünya (veya gelişmekte olan) ülkelere yayılması, bu ülkelerdeki geleneksel ve kültürel engelleri ortadan kaldıracak ve onları modernleştirecek/batılılaştıracaktır. Bu açıdan, yapısal-fonksiyonel modernleşme teorisine birlikte yakınlaşma tezi de eleştirilere konu olmuştur. Bunun yanında Kerr ve arkadaşları statüko, çatışmaların kontrolü, mevcut müesseselerin savunulması ile çok ilgilendikleri ve etnosentrik bir yaklaşımla Amerikan merkezli görüşlerini diğer ülkelere empoze ettikleri noktasından da tenkit edilmişlerdir (Bamber ve Lansbury, 1987, s. 14).

Sanayileşme sürecinin, sanayileşmekte olan ülkelerin endüstri ilişkileri sistemleri üzerindeki etkisi üzerinde duran Hill ve Thurley; sanayileşmeye dayalı olarak çeşitli endüstri ilişkileri sistemlerinin kaçınılmaz olarak bir tek endüstri ilişkileri sistemi modeline yol açacağı fikrini reddetmişlerdir. Onlara göre, belirli bir endüstri ilişkileri sistemine yol açacak şekilde “tek tip bir sanayileşmenin mantığı” yoktur. Sanayileşme değişik ülkelerde değişik şekilde ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla sanayileşmedeki bu farklılık veya bu farklılığın tabiatının “bizzat kendisi”, herhangi bir ülkenin endüstri ilişkileri sisteminde derin etkiler yapabilir (Siddique, 1989, s. 388-9).

Sanayileşmiş Batı ülkelerinde, 1970’lerde ortaya çıkan stagflasyonun yol açtığı endüstri ilişkilerindeki değişimler çerçevesinde Kerr ve arkadaş-

larının yakınlaşma tezini değerlendiren Galdthorpe'a göre; bu ülkelerde endüstri ilişkileri sistemleri birbirlerine yaklaşmak yerine birbirlerinden uzaklaşmaktadırlar. Bir yanda Norveç, İsveç, Avusturya ve Almanya gibi ülkelerde işçi-işveren-devlet arasında çıkarların uyumlaştırılmasına yönelik "korporatist" devlet politikaları ve işveren stratejileri gelişirken; diğer yanda ise, aksi istikamette Amerika Birleşik Devletleri, İngiltere gibi ülkelerde serbest piyasa mekanizmasının işleyişini sağlamak ve potansiyel engelleri asabilmek için toplu pazarlığı destekleyen geleneksel emek piyasası müesseseleri zayıflatılmaktadır. Bu politikalar sonucu iş gücü "merkez" ve "çevre" işçiler olarak iki gruba ayrılmışlardır. Merkez işçiler sendikalı ve adem-i merkeziyetçi bir toplu pazarlık içinde kalırken, çevre işçiler ferdi sözleşmeye dayalı ve sendikasız olarak çalışmaktadırlar (Galdthorpe, 1985, s. 133-144).

W. Streeck de, sanayileşmiş Batılı ülkelerde endüstri ilişkileri sistemlerinin birbirinden uzaklaştığı görülmektedir. Streeck'e göre; teknoloji kullanımı ve iş organizasyonunda görülen çeşitlilik; tek bir "en iyi pratik" yerine farklı yönlere giden eğilimler ortaya çıkarmıştır. İkinci olarak, bugün sanayi toplumlarında hâkim kavram, ekonomik çevre şartlarında meydana gelen değişikliklere cevap olarak ortaya çıkan "esneklik"tir ve endüstri ilişkileri de esneklik çerçevesinde üç grupta kümelenmekte, modelleşmektedir: Bu modeller;

1. Serbest piyasa modeline dayalı "yeni liberal model";
2. Merkez ve çevre işçiler ayrımına dayalı "ikili sistem" ve
3. Merkeziyetçilik içinde esneklik prensibine dayalı "yarı korporatist model"dir. (Lansbury ve Zappala, 1990, s. 9-12)

4.2. Yakınlaşma Tezinin Değerlendirilmesi

Kerr ve arkadaşlarının yakınlaşma tezi, elitlerin, dolayısıyla devletin, sanayileşme sürecindeki yerini ve özellikle kural koymadaki rollerini vurgulamakla, sanayileşmekte olan ülkelerin endüstri ilişkileri sistemlerinin anlaşılmasına büyük bir katkıda bulunmuştur. Ancak, bu yaklaşım, gelişmekte olan ülkelerde zamanla ortaya çıkan endüstri ilişkileri yapılarının ve farklılıklarının anlaşılması ve bunların geçirdikleri evrelerin açıklanması açısından yetersiz kalmaktadır. Herşeyden önce Kerr ve arkadaşla-

rının, gelişen ülkelerdeki sanayileşmenin ilk aşaması ve problemleri üzerinde durmuşlardır. Sanayileşmenin ileri safhalarında endüstri ilişkileri sistemlerinin de değişeceği kabul edilmekle birlikte, hem sanayileşmenin safhaları tahlil edilmemiş ve hem de bu safhalarda endüstri ilişkilerinin alacağı şekillerden söz edilmemiştir.

Böyle bir analize gidilmemesinde, belki de, bu toplumların nihayetinde Batı ülkeleri gibi sanayileşmiş birer ülke olacağı kabulü rol oynamıştır. Öyle olsa dahi sanayileşmiş ülkelerde yakınlaşmanın gerçekleşmemiş olması, sanayileşmekte olan ülkeler için bu tezin etkinliğini azaltmaktadır. Bununla birlikte bölgesel yapılanmaları göz önüne alırsak (meselâ AB, NAFTA ve Pasifik Bölgesinde yoğunlaşan ekonomik ilişkiler), bu bölgelerdeki ülkelerin millî endüstri ilişkileri sistemlerinde bölgesel işbirliğinde lider konumundaki ülkelerin endüstri ilişkilerine doğru bir yönelme olacağını varsayabiliriz (Meselâ, Pasifik’de Japonya, Kuzey Amerika’da ABD ve Avrupa’da Kıta Avrupası ülkeleri endüstri ilişkileri sistemlerine yönelme gibi).

Avrupa Birliği ülkeleri için tamamıyla bir benzeşmeden bahsedilememekle beraber, Anglo-sakson ve Kıta Avrupa’sında sistemlerin çatışmasından söz etmenin anlamsız hale geldiği de ileri sürülmektedir (Hyman, 2010, s.77). Bu tespit, Anglo-sakson ve Kıta Avrupası ülkelerinin endüstri ilişkileri sistemleri arasında Avrupa Birliği süreci ile önemli oranda bir yakınlaşma eğiliminin olduğuna işaret etmektedir. Benzer şekilde, AB ülkelerinde çalışma konseyleriyle ilgili gelişmelerde de bir yakınlaşmanın olduğu ifade edilmektedir. 1960’ların sonlarına doğru çalışma konseyleriyle ilgili başlayan sürecin sendikalar, bir ölçüde de işverenlerin ve daha çok da kamu politikalarının sayesinde göze çarpan bir yakınlaşmaya yol açtığı dile getirilmektedir (Streeck, 1995, s. 347). Gelişmiş ülkelerde benzeşmenin var olduğu yönünde ileri sürülen tezler yenileri de eklenmektedir. Örneğin, 1974-2005 yılları arasında 15 gelişmiş ülkeye ait nicel verileri inceleyen Baccora ve Howell, incelenen bu ülkelerin endüstri ilişkileri sistemlerinin millî seviyede birbirinden ayrıldığını kabul eden kurumların rolünün yüzeysel olduğunu ve gerçekte bu ülkelerde neo liberal bir eğilimin var olduğunu ileri sürmektedirler. Belirtilen eğilimdeki benzeşme, yani neo liberal değişim, kendini kurumsal kuralılaşma ve kurumsal benzeşme şeklinde göstermektedir (Baccaro ve Howell, 2011,

s. 521-563).

Bu durumda, yakınlaşmanın kısmi olarak ortaya çıkması ihtimali, topyekun yakınlaşmadan daha gerçekçi olmaktadır. Ayrıca, dünyada bilginin dolaşım hızının artışı, toplumlar arasında öğrenim süresinin kısalması, ekonomide liderliği elinde tutan ülke veya ülkelerin endüstri ilişkileri sistemlerinin kısmen de olsa diğer ülkelere hızla taşınması söz konusudur. Çokuluslu şirketler, bu kültürel alışverişte müşahhas örnek olmakta ve değişimi çabuklaştırıcı bir rol oynamakta önemli katkılar sağlamaktadır.

Gelişmekte olan ülkelerin endüstri ilişkileri sistemleri, bu ülkelerin yapısal ve tarihi bağlarından dolayı, sanayileşmiş Batılı ülkelerin endüstri ilişkileri sistemlerinden farklı olduğu açıktır. Daha açık bir ifade ile Batılı ülkelerde endüstri ilişkilerinin doğuşu, müesseselerinin şekillenışı ve fonksiyonel hale gelmeleri bu ülkelerin sanayileşmelerinin belli bir aşamaya gelmesinin bir neticesi iken sanayileşmekte olan ülkelerde endüstri ilişkileri bu ülkelerin sanayileşmeye başlamaları ile eş zamanlı olarak ve hatta çoğu kere gerçek bir sanayileşme olmadan ortaya çıkmıştır. Bu nedenle Batı merkezli olarak üretilen endüstri ilişkileri teorileri, sanayileşmekte olan ülkelerin endüstri ilişkileri sistemlerini ve gelişmelerini kısmi olarak açıklayabilmekte ve fakat genel eğilimlerin tespiti ve yapının analizi açısından yetersiz kalmaktadırlar. Mesela, siyasal sendikacılık ile üretici ve tüketici sendikacılık yaklaşımları endüstri ilişkileri sisteminin diğer iki aktörünü -işveren ve özellikle devleti- ihmal etmişlerdir.

Sanayileşmekte olan ülkelerin endüstri ilişkilerine makro bir yaklaşım getiren yakınlaşma tezi ise sanayileşme süreci içinde sanayileştirici elitlerin endüstri ilişkileri sistemi üzerindeki etkilerini ortaya koymakla birlikte sanayileşen ülkelerin endüstri ilişkileri sistemlerinin Batılı ülkelerin endüstri ilişkileri sistemlerine dönüşeceği, yakınlaşacağı varsayımı, tarihi olarak gerçekleşmemiştir. Nitekim, çalışmalarını on yıl sonra (1971'de) tekrar gözden geçiren Kerr ve arkadaşları, benzeşmenin topyekun olmayacağını ve düşündüklerinden daha uzun zaman alacağını ifade etmişlerdir. Ancak; benzeşmenin temel eğilim olacağını da tekrar vurgulamışlardır (Kerr vd., 1973 [1960], 281). Kerr'in bizzat kendisi de 1983 yılında konuyu tekrar ele aldığı anda hem sosyal alanda ve hem de endüstri ilişkileri alanında çok az bir yakınlaşmanın olduğunu kabul etmiş ve görülebilir yakın tarihte yakınlaşmanın olamayacağını belirtmiştir

(Kerr, 1983, s. 2-3). Yakınlaşma tezinin aksine, gelişmeler, -bu teze eleştiri getiren araştırmacıların görüşlerinde görüldüğü gibi- yakınlaşmaların mevcut olmasına karşılık hem sanayileşmiş ve sanayileşmekte olan ülkelerin hem de endüstri ilişkileri sistemlerinin birbirinden farklılıklarını devam ettirdiğini göstermektedir.

20. Yüzyılın dördüncü çeyreği sonrasında ekonominin küreselleşme çerçevesinde yeniden yapılandırılması sürecinde ortaya çıkan emek ve üretim hiyerarşisi de endüstri ilişkileri sistemlerini birbirinden uzaklaştırma eğilimine sokmuştur. Sivanandan, küreselleşmenin, üretimin küreselleşmesi ve yeni uluslararası işbölümü özellikleri yanı sıra “üretim ve emek hiyerarşisi” oluşturduğuna da dikkat çekmektedir. Üretim hiyerarşisinde yeni ve yüksek teknolojiye dayalı sanayiler gelişmiş ülkelerde kalırken, eski sanayiler (çelik, gemi yapım sanayisi gibi) yeni sanayileşen ülkelere gitmekte, hafif sanayiler (tekstil, oyuncak, ayakkabı, vs.) ve vasıfsız, montaj sanayi gibi daha düşük üretim teknolojileri geliştirmekte olan ülkelere yayılmaktadır. Her ne kadar bu ayırım mutlak değilse de, ülkeler arasında kullanılan teknolojilerde daima bir fark vardır. Emek hiyerarşisinde ise, gelişmiş ülkeler, geliştirmekte olan ülkelere işgücü ithal etmeden, çokuluslu şirketler vasıtasıyla bu ülkelerdeki işgücünden faydalanmaktadır. Bu durum, gelişmiş ve geliştirmekte olan ülkeler ile geliştirmekte olan ülkelerin kendi aralarında, vasıflı ve vasıfsız işgücü arasında bir hiyerarşik yapılanma ortaya çıkarmaktadır (Sivanandan, 1990, s. 172-73,180-181).

Sobel ve Piore de, Sivanandan’a benzer bir yaklaşımı dile getirmektedir. İkinci endüstriyel bölünme olarak adlandırdıkları yeni dönemde, esnek uzmanlaşmayı esas alan üretim modeline dayalı bir ekonomik yapılanmanın gelişmiş ülkelere oluşturulabileceğini, buna karşılık kitle üretim modeline dayalı sanayilerin ise geliştirmekte olan ülkelere ihraç edilebileceğini ileri sürmektedirler. Bu durumda, küresel üretim ve tüketim ilişkisinin düzenlenmesi probleminin çözümünün de Keynesci politikaların uluslararasılaştırılmasıyla (Çokuluslu Keynesçilik) mümkün olacağını ileri sürmektedirler (Piore ve Sabel, 1984, s. 278-279).

Gerek Sivanandan, gerekse Piore ve Sobel’in görüşleri birlikte ele alındığında ülkeler arasındaki sanayileşme farklılıklarının devam edeceği sonucu ortaya çıkmaktadır. Endüstri ilişkileri açısından esnek üretim ve yönetim modellerinin bugünün sanayileşmiş, yarımın sanayi-ötesi toplum-

larında yeni bir endüstri ilişkileri yaklaşımına yol açacağı; buna karşılık yeni sanayileşen ve diğer sanayileşmekte olan ülkelerde ise, kitle üretimine dayalı sanayiye sahip olmakla birlikte, “üretim ve emek hiyerarşisi” içindeki konumları çerçevesinde endüstri ilişkileri sistemlerini şekillendirecekleri ileri sürülebilir. Bu durumda endüstri ilişkileri sistemlerinin yakınlaşması, benzeşmesi oldukça uzak bir ihtimal olarak ortaya çıkmaktadır.

Benzeşmeyi engelleyecek bir diğer faktör de -son yıllarda, endüstri ilişkilerinin yeniden yapılanmalarında üzerinde önemle durulan bir konuaktörlerin bu yapılanmadaki yeni yer ve konumlarıdır. Aktörlerin güçleri ve stratejik tercihleri, değişimi başlatma ve yönü üzerinde önemli rol oynayacaktır. Nitekim, R. Adams’ın 1980 ve 1990’lı yıllarda gerçekleşen endüstri ilişkileri dönüşümlerinin farklı ülkelerde farklı aktörlerce gerçekleştirildiği yolundaki görüşü bu yaklaşımı desteklemektedir. Adams’a göre, endüstri ilişkilerindeki değişikliklere

- Yeni Zelanda’da devlet,
- İngiltere’de devletin ideolojik tutumu,
- Doğu ve Merkezi Avrupa’da komünizmin çöküşü,
- Amerika ve İsveç’de işverenler,
- Avusturalya’da ise işçi sendikaları öncülük etmiştir (Adams, 1995, s. 70-73.)

Değişime öncülük eden aktörlerin, ülkelerindeki endüstri ilişkileri sistemini kendi amaçları doğrultusunda şekillendirecekleri, aktörlerin sistemdeki rol ve konumlarını da buna göre yeniden belirleyecekleri kuşkusuzdur. Bazı ülkelerde, taraflar arasındaki uzlaşma veya oydaşmanın bozulmasını da gündeme getiren bu gelişmeler, endüstri ilişkilerindeki farklılaşmaya katkıda bulunabilecek niteliktedir.

Yukarıda özetlenmeye çalışılan endüstri ilişkileri yaklaşımları endüstri ilişkilerini değişik açılardan ele almışlar ve kendi dönemsel özelliklerine göre farklı boyutlarda tahlil etmişlerdir. Bu yaklaşımlar, endüstri ilişkilerini daha anlaşılır kılmakla beraber bazı noktalarda da eleştiriler almışlardır. Kuşkusuz bir endüstri ilişkileri incelemesinde ele alınan konuya göre bu yaklaşımlardan birini benimsemek mümkündür. Değişik yakla-

şımların birbirini tamamlayan yönlerine göre konuyu ele alacak çalışmalar da yapılabilir. Hatta bu teorilerde hiç dikkate alınmayan yeni durumlar ya da konular da endüstri ilişkilerinin inceleme alanına girebilir. Çünkü endüstri ilişkileri dinamik bir alan olduğundan sürekli değişim ve dönüşüm süreci içerisindedir. Sisteme etki eden faktörlerin çeşitliliği ve bu faktörlerin etkinliği çerçevesinde sistem yeni biçim ve şekiller almaktadır. Bu durum, endüstri ilişkilerinde yeni yaklaşımları da gündeme getirmektedir.

5. KÜRESELLEŞMENİN ENDÜSTRİ İLİŞKİLERİNDE YOL AÇTIĞI TEORİK TARTIŞMALAR

Küreselleşmenin yoğunlaşmasıyla birlikte artan rekabet endüstri ilişkilerinin aktör ve kurumlarını derinden etkilemiştir. Son on yıllarda endüstri ilişkilerinde ortaya çıkan gelişmeler bunu göstermektedir. Bununla birlikte bu değişimlerin niteliklerinin açıklanması konusunda yeterli analitik araçların geliştirildiğini söylemek pek mümkün değildir. Endüstri ilişkileri alanında son zamanlarda geliştirilen teoriler burada belirtilen eksiklikleri gidermeye yöneliktir. Bu teşebbüsün arkasında yatan ana faktör ise küreselleşme ve neo liberal politikaların etkin olmaya başladığı dönemden önce ileri sürülen görüşlerin, teorilerin 1980'ler sonrası çalışma hayatında meydana gelen değişimlerin ortaya çıkardığı problemlere yeterli cevapları üretememiş olmalarıdır. Bu tespitle bu döneme kadar geliştirilen teorilerin miadlarını doldurmuş oldukları ifade edilmek istenmemekte, sadece yeni gelişmelerin ortaya çıkardığı sorun alanlarına bu teorilerin yeterli cevapları veremedikleri belirtilmek istenmektedir.

Endüstri ilişkileri alanında bu güne kadar geliştirilen teoriler hala değerli ve bugünkü bilgilerimizin çoğu da o teorilerden hareketle elde edilen bilgiler üzerine geliştirilmiştir. Bu teorilerden özellikle "sistem teorisi" diğer teorilerden daha etkili ve kalıcı bir özelliğe sahiptir. Benzer şekilde karşılaştırmalı endüstri ilişkileri alanında da en fazla üzerinde durulan teorilerin başında "yakınlaşma tezi" gelmektedir. Nitekim 1960'larda dile getirilen bu teori 1995'lerden itibaren yeniden gündeme taşınmış endüstri ilişkileri alanında yapılan karşılaştırmalı çalışmalarda merkezi bir konuma oturmuştur. Güncel yayınlarda da yakınlaşma tezinin etkisi ve merkeziliği devam etmektedir. Yakınlaşma tezinin etkin olmasında en

önemli faktör ise hiç şüphesiz bu tezin temel kabulü olan sanayileşmenin ya da modernleşmenin küresel bir nitelik kazanacağı yolundaki öngörüsü içinde endüstri ilişkilerinin de birbirine benzeyeceği görüşü olmaktadır.

Küreselleşme ortaya koyduğu sonuçlar açısından gerek ekonomik gerekse diğer toplumsal analizler (siyasal, sosyal, kültürel vs.) için yeni paradigmalardan/modellerin zeminini oluşturmaktadır. Makro bir faktör olarak küreselleşme endüstri ilişkileri alanında da endüstri ilişkilerinin aktörlerini, kurumlarını ve çevre şartlarını derinden etkilemiştir. Son yıllarda yapılan araştırmalarda endüstri ilişkilerindeki bu etkilenmelerin yol açtığı değişikliklerin aktörler, kurumlar ve çevre faktörlerinden hangisi veya hangilerinin etkinliği ile meydana geldiği bir tartışma konusudur. Mesela, değişimde teknoloji ve iş yeri organizasyonlarındaki değişimlerin etkin olduğu görüşünü savunanlar, değişimde aktörlerin politikalarını esas alanlar gelişmeleri “stratejik” yaklaşımla (Katz vd., 2015) açıklamaya çalışırken; ekonomi politik yaklaşımını esas alanlar, endüstri ilişkilerindeki değişimleri uluslararası ekonomik değişimlerle millî endüstri ilişkileri arasındaki ilişkiler arasında vasıta olan mekanizmalar ve endüstri ilişkilerinin alanı üzerinde durmaktadır.

Küreselleşme ile çalışma ilişkileri arasındaki ilişkiler üzerine yapılan çalışmalarda iki özellik dikkat çekmektedir: Birincisi araştırma konularındaki artış, diğeri ise çalışmaların dağınıklığıdır. Araştırmalarda bir taraftan klasik endüstri ilişkileri kurum ve fonksiyonlarındaki değişim eğilimleri (toplu pazarlıktaki ademimerkezileşme, sendika yoğunluğundaki düşüşler gibi) üzerinde durulmuş diğer taraftan da yeni ortaya çıkan olgular ve eğilimler (küresel rekabet; uluslararası kuruluş ve düzenlemelerin rolleri; endüstri ilişkileri aktörlerinin konumları, politikaları; gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerdeki eğilimler; ekonomik kalkınma ve demokratikleşme ile çalışma ilişkilerinin ilgisi; ekonomik boyut yanı sıra hukuki ve insani boyutların incelenmesi gibi) araştırmalarda yeni konular olarak yer almıştır. Yapılan araştırmaların çeşitlenmelerine ve sayıca artmasına karşılık çalışmaların teorik düzeyde tasnif ve değerlendirilmeleri hususunda kapsayıcı bir eğilim ortaya çıkmamıştır.

Yapılan çalışmaları anlamlandırmak adına gruplandırma girişimlerinde bulunmaktadır. Bu çabalardan birini Greg J. Bamber vd. yaptığı sınıflandırma teşkil etmektedir. Bamber vd. ülkelerin çalışma ilişkileri sistemleri

üzerinde küreselleşmenin etkilerini konu alan araştırmalar ve ileri sürülen tezleri üç grupta tasnif etmişlerdir: Basit küreselleşme yaklaşımı, kurumsal yaklaşım ve bütünleştirilmiş yaklaşım.

Bu tezlerden bütünleştirilmiş yaklaşım ana fikir olarak ülkelerin çalışma ilişkilerinde görülen benzeşme ve farklılaşma ya da yakınlaşma ve uzaklaşmaları birlikte ele alan bir tek analitik çerçeve içinde açıklamaya çalışan bir anlayıştır. Bütünleştirilmiş yaklaşım düşünce olarak anlamlı görünmekle birlikte henüz tatmin edici nitelikte verilerle desteklenmemiştir. Bu nedenle de aşağıda bütünleştirilmiş yaklaşım dışında kalan diğer iki yaklaşım incelenecektir. Nitekim Bamber vd. daha sonraki çalışmalarında yakınlaşma uzaklaşma konularını irdelerken bu grubu ihmal etmişlerdir (Wailles vd., 2010). Aşağıda temel tez ve tartışma alanlarına yer verilen yaklaşımlar incelendiğinde yaklaşımların ülkelerin çalışma ilişkilerinin yakınlaşma/benzeşme ve farklılaşma eğilimleri üzerinde durdukları ve yaklaşımların farklı eğilimleri vurguladıkları görülecektir. Bamber vd. nin tasnifleri ve değerlendirmeleri dipnotta yer alan eserleri esas alınarak -ancak kullanılan farklı kaynaklar da belirtilerek- aşağıda özetlenmiştir (Bamber vd., 2004, s. 29-34; Wailles vd., 2010) :

5.1- Basit Küreselleşme Yaklaşımı

Basit küreselleşme yaklaşımının şemsiyesi altında toplanan görüşlerde temel olarak uluslararası ekonomik ilişkilerin yoğunlaşması ve küreselleşmenin ülkeler üzerinde yarattığı çok şiddetli ekonomik baskıların endüstri ilişkileri üzerinde belirleyici bir faktör olarak değerlendirilmektedir. Bu baskılara maruz kalan ülkeler istihdam ilişkilerini bağımsız olarak düzenleyememektedirler. Ülkeler üzerindeki baskıların benzerliği ülkelerin izleyecekleri politikalarda da benzerliklere yol açacaktır. Bunun bir sonucu olarak da ülkelerin farklı politikalar geliştirmeleri için kendilerine çok az bir alan kalacaktır.

Bu görüş, uluslararası ekonomideki değişimlerin çalışma şartları ile işçi ve işveren arasındaki ilişkiler üzerinde doğrudan etkin olduğunu kabul etmektedir. Bu kabul çerçevesinde iki gelişmenin olacağı öngörülmektedir: Birincisi, uluslararası ekonomik baskıların doğurduğu keskin rekabetin çoğu ülkede ücretler ve diğer çalışma standartlarını olumsuz etkileyeceği ve dibe doğru (race to bottom) iteceği beklentisidir. İkincisi ise

sendikaları destekleyen ülkeler de dahil olmak üzere millî emek piyasaları rejimlerinin erozyona uğrayacağı öngörüsüdür.

Bamber vd., Charles Tilly'ye atfen, küreselleşmenin yerleşmiş işçi haklarını tehdit ettiğini ileri sürmektedir. Çünkü küreselleşme işçi haklarını garanti eden millî devletlerin kapasitelerini aşındırmaktadır. Geçen yüzyılda işçi haklarının gelişmesi ağırlıklı olarak devletlerin kapasitesindeki güç ve sermayeyi disiplin altında tutma amacının bir sonucu olmuştur. Tilly, işçi haklarını yeniden yerleştirmek sendikaların küreselleşmenin etkilerini karşılayacak uluslararası stratejiler geliştirme kabiliyetlerine bağlı olduğunu ifade etmekle birlikte böyle bir gelişmenin olmasını ise şüphe ile karşılamaktadır.

Benzer şekilde, Bamber vd. Campell'in çalışmasında ulaştığı sonuçları tezlerini desteklemek için değerlendirmişlerdir. Campell, uluslararası ekonomik ilişkilerdeki artış işletmelerin faaliyetlerini bir ülkeden diğere taşımasına imkan sağlamakta olduğundan hareketle bu durumun örgütlenmiş emeğin (işçi sendikalarının) emek piyasasındaki gücünü azaltacağı görüşünü savunmuştur. Campell, bu gelişmeyi ülkeler arasında ticaretin serbestleşmesiyle ilişkilendirerek küreselleşmenin "sığ" etkisi olarak tanımlamaktadır. Buna karşılık, kısa-vadeli sermaye spekülasyonları ve sermayenin artan potansiyel hareketliliği arasındaki etkileşim ise istihdam ilişkilerini üzerinde daha "derin" bir etki oluşturduğunu ileri sürer. Campell'e göre; bu faktörler arasındaki ilişkiler, bir taraftan devletlerin sermaye üzerindeki gücünü azaltmakta diğer taraftan da devletleri makro ekonomik performansta başarılı olmak için özel sektörün ekonomik faaliyetlerine daha fazla bağlı kılmaktadır. Bu durum, ülkelerin kendilerine özgü millî çalışma ilişkileri politikaları oluşturmak ve hatta mevcutları devam ettirmek konusunda devletlerin kapasitelerini sınırlandırabileme sonucu doğurabilecek niteliktedir. Campell'in kendisi küreselleşmenin bu dominant etkilerinin ülkelerin kendi çalışma politikaları ve emek piyasasındaki çıktıları birbirinden farklılaştıracağını ileri sürmesine karşılık Bamber vd. küreselleşmenin bu şekilde ortaya çıkan etkilerinin ülkelerin istihdam politikalarını belirlenmesindeki otonomilerini ortadan kaldıracığını bunun da ülkelerin millî istihdam standartları arasında bir benzeşmeye yol açabileceği görüşündedirler.

Benzer bir yaklaşım gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler arasındaki ilişkileri açıklayan bağımlılık teorisini ileri sürenler tarafından da dile getiril-

miştir (Delican, 2000, s. 349-356) Bu görüşe göre, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler arasında bağımlılık ilişkilerinin oluşmasında, küresel kapitalizmin gelişmesinde çok uluslu şirketler, uluslararası kuruluşlar ve gelişmekte olan ülke yöneticilerinin ilişkileri belirleyici olmaktadır. Bu yaklaşım küresel kapitalizmin dünya düzenini sömürü üzerine kurduğunu savunmaktadır ki, bu anlayış, sosyal korumayı dışlamakta ve rekabetin dipte oluşmasının şartlarını hazırlamaktadır.

Basit küreselleşme yaklaşımı ve özellikle küreselleşmenin millî politika otonomisini erittiği tezi eleştirilmiştir. Görüşleri Bamber vd. tarafından analize dahil edilen Garrett'e göre, millî devletlerin karşılaştıkları ekonomik baskılar karşısında alternatifsiz olmadıklarını belirtmektedir. Bu görüşünü desteklemek için ülkeler arasındaki para ve maliye politikalarındaki farklılıkları delil olarak göstermektedir. Garrett, küreselleşmeyle oluşan baskıların millî devletleri uluslar arası rekabeti sağlamak amacıyla emek piyasaları da dahil olmak üzere bazı alanlarda etkinliğini artırmaya yöneltebileceğini de vurgulamaktadır. Bazı çalışmalarda bu yönde birtakım bulgular elde edilmiştir. Örneğin çok uluslu şirketlerin izledikleri istihdam politikaları üzerine yapılan çalışmalarda çokuluslu şirketlerin faaliyetlerinin çalışma ilişkilerinde beklenildiği gibi küresel bir yakınlaşmaya yol açmadığı, aksine bu şirketlerin ülkelerin sahip olduğu rekabet avantajlarını kullanmak için yerel farklılıkları değerlendirdikleri görülmüştür. Burada yerel avantajların ortaya çıkmasında ülkelerin izledikleri politikaların önemli rol oynadığı, bu nedenle de çok uluslu şirketlerin politikalarının ülkelerin millî endüstri ilişkileri sistemlerindeki değişimlere bağlı olduğu ileri sürülmüştür (Marginson ve Meardi, 2010, s. 227).

5.2. Kurumsal Yaklaşım

Basit küreselleşme yaklaşımının eleştirilmesi ve çalışma ilişkileriyle alakalı millî yapılarda devam eden farklılıklarla ilgili deliller küreselleşmenin çalışma ilişkileri üzerindeki etkileriyle alakalı ikinci bir yaklaşım olan "kurumsal yaklaşım"ın gelişmesine yol açmıştır. Kurumsal yaklaşıma göre ülkelerde mevcut olan millî seviyedeki kurumlar küreselleşmenin ortaya çıkardığı ekonomik baskıların ülkelere yansımaları farklılaştıracaktır. Locke ve Thelen'in ileri sürdüğü bu görüşe göre, uluslararası alanda oluşan gelişmeler millî ekonomilerin hepsinde yaygın baskılar hali-

ne dönüşmemiştir. Bu baskılar millî kurumsal düzenlemeler tarafından uyumlaştırılmıştır. Ülkelere özgü uygulamalar küreselleşmenin ülke üzerindeki muhtemel etkilerinin kırılmasını sağlamıştır. Nispi olarak millî seviyedeki kurumların birbirinden farklılığı ve bu farklılıkların devam edeceği öngörüsünden hareketle küreselleşmenin çalışma ilişkilerinde yakınlaşmaya/benzeşmeye yol açmayacağı kanaatine ulaşılmaktadır. Aksine, ülkelerin kurumlarının farklılığından hareketle millî çalışma ilişkileri sistemleri arasında devam eden, hatta artan farklılaşma, birbirinden uzaklaşma olacağı öngörülmektedir.

Kurumsal yaklaşım farklı disiplinlerden elde ettiği tezlerle kurumların ekonomik ve siyasal çıktıların şekillenmesinde bağımsız bir rolü olduğunu kabul etmektedir. Kurumsal yaklaşıma bir örnek olarak Alman sendikalarının ABD ve İsveç muadilleri olan sendikalardan daha iyi şekilde direnmesine imkân sağlayan “ikili endüstri ilişkileri sistemi” örnek gösterilmektedir. Almanya ve ABD’de sendikaların endüstriyel yeniden yapılanmaya katılımlarını karşılaştırılan çalışmada kurumsal farklılıkların işverenlerin ve işçilerin uluslararası ekonomik baskılara karşı kararlarını belirlemede etkin olduğu tespit edilmiştir. Araştırmaya göre, Almanya’da mevcut olan ikili endüstri ilişkileri sistemi, ulusal ve işkolu seviyesindeki pazarlıklar ile işçilerin işyerlerinde sahip oldukları yasal haklarla birlikte toplu pazarlığın ademimerkezileşmesi yönündeki baskıları azaltarak mevcut kurumsal sistemle uyum içinde gerçekleştirilmesini sağlamıştır. Buna karşılık İsveç’te işyerinde işçilerin haklarının kurumsallaşmasındaki boşluk ve merkezleştirilmiş sistem içinde mavi ve beyaz yakalı işçiler ayrımının yaratılması toplu pazarlığın ademimerkezileşmesi yönündeki baskıları mevcut kurumsal sistem içinde gerçekleştirilmesine imkân tanımamıştır.

Ülkelerin çalışma ilişkilerindeki farklılıkları açıklamada millî seviyedeki kurumsal farklılıklar başka yazarlarca da vurgulanmıştır. Ferner ve Hyman Avrupa ülkelerine ilişkin yaptıkları karşılaştırmalı çalışmada 1990’larda Avrupa ekonomilerinde ortaya çıkan “toplumsal korporatizm”i devletlerin piyasalar (emek piyasaları da dahil olmak üzere) ve sosyal düzenlemelerde anahtar bir role sahip olduğu hususunda bir delil olarak göstermektedirler. Ayrıca bu yazarlara göre, bazı emek piyasası kurumları uluslararası ekonomik değişimlere daha kolay uyum sağlayabil-

mektedir. Kurumsal yaklaşımı destekleyen bir başka araştırma ülkelerin endüstri/çalışma ilişkileri arasında farklılaşmanın olacağına daha fazla ihtimal vermektedir. Bu çalışmada ileri sürülen görüşe göre, piyasa baskıları çalışma ilişkileri kurumlarını doğrudan değil dolaylı olarak etkilemektedir, çünkü bu süreçte emek piyasalarına yönelik etkiler kurumlar tarafından filtrelenmektedir.

Bamber vd. tezlerini oluşturmada kullandıkları çalışmalar dışında pek çok çalışmada millî seviyedeki kurumların etkisini ortaya koyan sonuçlara ulaşılmıştır. Bunlardan Mills'in yaptığı çalışmada küreselleşme literatüründe yaygın olarak yer aldığı gibi neo-liberal politikaların öngördüğü şekilde rekabeti dipte (race to bottom) oluşturduğunu gösteren açık sonuçların olmadığını belirtmektedir. Mills, aksine, araştırmaların küreselleşmenin ülke içinde meslek, eğitim, cinsiyet eşitsizliklerini konsantre ettiğini ve ülkelerin endüstri ilişkileri arasındaki farkları yoğunlaştırdığını gösterdiğini belirtmektedir (Mills vd., (2008) s.585-586).

Hizmet sektöründeki gelişmeler üzerinde yapılan bir başka çalışmada da benzer sonuçlara ulaşılmıştır. Batt ve arkadaşlarının yaptığı 17 ülkede faaliyet gösteren yaklaşık 475000 işçinin istihdam edildiği 2477 çağrı merkezi üzerinde yapılan ve üç yıllık bir sürede tamamlanan karşılaştırmalı çalışmada, farklı ekonomik sistemler arasında çok sayıda farklı istihdam uygulamaları olduğunu tespit edilmiştir. Bu farklılıklarda millî kurumların özelliklerinin etkin role sahip olduğunu belirten Batt ve arkadaşları kurumların sadece dışarıdan gelen şoklarla değişmediğini, kurumların kendi iç dinamikleri ile de değişebileceğini ve zamanla yeni uygulamalar, politikalar geliştirebileceğini vurgulamaktadırlar (Batt vd., 2009, 462, 472)

Özetle, kurumsal yaklaşım basit küresel yaklaşım tezini düzeltici bir niteliğe sahiptir. Kurumların yumuşatıcı rolü, devam eden ulusal farklılıkları açıklamaya yardımcı olmaktadır. Ayrıca bu tez, küreselleşme ve ulusal çalışma ilişkileri arasındaki ilişkilerin basit küreselleşme yaklaşımının ileri sürdüğü gibi determinist ve basit bir ilişki niteliğinde olmadığını göstermektedir. Yine bu tez, ülkelerin uygulamalarına ayırt edici özellikler veren anahtar değişkenler karakter itibarıyla millî niteliktedir. Özellikle, küreselleşmenin ülkeler üzerindeki etkilerini anlamak için ülkelerin özelliklerinin detaylı şekilde bilinmesi gerektiği de bu yaklaşımın ortaya

koyduğu bir sonuçtur. Bununla birlikte, her ne kadar kurumsal yaklaşım basit küresel yaklaşımın düzeltilmesine yardımcı olmakla birlikte kurumsallaşma tezi uygulamalar arasındaki benzerlikleri açıklamakta zorluk çekmektedir.

SONUÇ

Çalışmada belirtildiği üzere ülkelerin endüstri ilişkilerinin karşılaştırılmalı olarak incelenmesi, istihdam ilişkilerinin kavranması ve farklı koşullarda oluşan istihdam ilişkilerine nüfuz edilmesi, ilişkilerin anlaşılması ve muhtemel sonuçlar hakkında öngörülebilir bulunmak imkânını sağlaması nedeniyle uygulayıcılara, politika yapıcılara ve bilim adamlarına bilgi, tecrübe ve metod açısından önemli kazanımlar sağlamaktadır. Karşılaştırmalı çalışmalar bilimsel olarak güvenilir ve geçerli bilgiye ulaşma, olgular arasındaki ilişkileri açıklama ve çıkarımlarda bulunma imkânını da artırmaktadır. İlave olarak, endüstri ilişkilerinin birini diğerinden ayırt eden fark ve benzerliklerin belirlenmesi, nedenlerinin anlaşılması ve açıklanabilmesi ancak karşılaştırmalı çalışmalarla, analoji yöntemi ile mümkün olmaktadır. Ekonomide uluslararasılaşmanın artması ve küreselleşmenin derinleşmesi endüstri ilişkileri aktörlerinin artan bilgi ihtiyacı, çalışmaların analitik nitelikte ve karşılaştırmalı yöntemle yapılmasını bir zorunluluk haline getirmiştir.

Farklı ülkelerin endüstri ilişkileriyle ilgili yapılan çalışmalar kronolojik olarak **yabancı, karşılaştırmalı, uluslararası endüstri ilişkileri ve küresel endüstri (çalışma) ilişkileri** adları altında yapıldığı tespit edilmiştir. Bu sıralama tarihsel olarak endüstri ilişkilerinin olgusal gelişimi ile paralellik arz etmektedir. Endüstri ilişkileri tarihsel olarak ulusal, uluslararası ve küresel çevre şartları içinde gerçekleşmiştir. Bu değişim, endüstri ilişkileriyle ilgili çalışmalarda önceleri ulus devletinin sonraları ise uluslararası ve küresel seviyelerin bir analiz birimi olarak ele alındığını da ifade etmektedir. Bir başka ifade ile endüstri/çalışma ilişkilerinin olgusal değişimine paralel olarak araştırmalarda ölçek değişimi yaşanmıştır. Millî devlet seviyesinde, uluslararası ve küresel çevre şartlarına göre daha sade olan ilişkiler ağı içinde hareket eden, Dunlop'ta ifadesini bulan, endüstri ilişkileri aktörleri bugün çok katlı yapı içinde oluşan ilişkiler ağı içinde hareket etmek, buna göre politika üretmek durumundadır.

Yapılan karşılaştırmalı çalışmalarda endüstri ilişkileri konuları ülke seviyesinde olduğu kadar organizasyon, sektör ve aktörlerin politika ve tutumları gibi alt kırımların ele alındığı, diğer bir ifade ile, çalışma konularının zenginleştiği görülmektedir. Yapılan karşılaştırmalı çalışmalarda, incelenen endüstri ilişkileri konuları ülkeler veya ülke grupları arasındaki fark ve benzerlikler üzerinde durulmakta, ayrışma veya benzeşme durumu tespit edilmeye çalışılmaktadır. Yapılan çalışmalar endüstri ilişkilerinde topyekun bir yakınlaşma ya da farklılaşma olduğu sonucuna ulaşmaya imkân vermemekte, kısmi benzeşme ve bölgesel yakınlaşmaların daha mümkün olduğunu göstermektedir. Yine çalışmalardan ortaya çıkan diğer bir önemli sonuç da endüstri ilişkileri uygulamalarının küreselleşmenin iletişim ve sosyal öğrenme alanında sağladığı fırsatlar ile endüstri ilişkileri aktörlerinin rekabet avantajlarını korumak amacıyla davranışlarındaki hızlı değişme ve adaptasyon kabiliyetlerini artırmaları ve bunun neticesi olarak da endüstri ilişkileri uygulamalarının yakınlaşma ve farklılaşma arasında salınım gösterdiğiidir.

Çalışmada endüstri ilişkilerindeki olgusal değişimler ile bu değişimleri anlamak ve açıklamak için ileri sürülen yaklaşımlar, tezler, teoriler arasında fonksiyonel bir ilişkinin var olduğu belirlenmiştir. Bu tespitten hareketle yapılan incelemede ülkelerin endüstri ilişkileri sistemlerinin zamanla birbirine benzeyeceğini ileri süren Kerr ve arkadaşlarının ileri sürdüğü yakınlaşma tezi II. Dünya Savaşı sonrası gelişmelerle –sömürgeciliğin çözülmesi, yeni ülkelerin ortaya çıkması, modernleşme politikaları, iki kutuplu dünya vs- uyumlu görünmektedir. Benzer şekilde incelenen **basit küreselleşme** ve **kurumsal** yaklaşımları da uluslararasılaşma ve küreselleşme süreci ile endüstri ilişkileri arasında ortaya çıkan fonksiyonel ilişkileri açıklamaya yönelik olarak ileri sürülmüş tezlerdir. Basit küreselleşme yaklaşımının küreselleşmenin erken dönemlerinde; kurumsal yaklaşımın ise küreselleşmenin nispi olarak daha çok derinleştiği dönemde endüstri ilişkileriyle ilgili ortaya çıkan gelişmeleri açıklama kabiliyetine sahip olduğu görünmektedir.

Basit küreselleşme yaklaşımının yakınlaşma tezini desteklemesine karşılık kurumsal yaklaşım endüstri ilişkileri sistemlerinin birbirinden uzaklaştığı tezini ileri sürmektedir. Görüşlerin farklılığının kaynağında küreselleşmenin derinleşmesiyle birlikte endüstri/çalışma ilişkilerinin çevre

faktörlerindeki değişimler (uluslararası kurum ve kuruluşlar ile düzenlemeler) ve ülkelerin çalışma hayatına ilişkin kurumları ile endüstri ilişkileri aktörlerinin yeni şartlara göre kendilerini yapılandırmaları ve geliştirdikleri politikaların etkin olduğu ortaya çıkmaktadır. Bu sonuçlar, uluslararası ve küresel sistemde millî devletlerin hâlâ belirleyici aktör olma statülerini koruduklarını göstermektedir. Bu bağlamda, bugün, endüstri/çalışma ilişkileri küreselleşmenin etkisi altında olsa da sosyo-ekonomik ve politik bir birim olarak millî devletlerin belirleyici olduğu bir ortamda şekillenmektedir.

KAYNAKLAR

- Adams, R. (1995). Globalization and the Transformation of Industrial Relations Systems. Ekin, N., Delican, M. (Ed.), *75. Yıldönümünde Uluslararası Çalışma Örgütü, Küreselleşme ve Türk Endüstri İlişkileri*, (s.69-75). Ankara: Kamu-İş.
- Aykaç, M. (2016). Endüstri İlişkileri ve Karşılaştırmalı Endüstri İlişkilerinin Kavramsal Çerçevesi. (Ed. Tiyek, R.) *Karşılaştırmalı Endüstri İlişkileri*. 2.Bs., (s.5-35). Kırklareli: Dora..
- Bamber, G. j. ve Lansbury, R. (1987) Studying International and Comperative Industrial Relations. (Ed. Bamber, G. J., Lunsbury, R. D.), *International and Comperative Industrial Relations, A Study of Developed Market Economies*, (s.3-29). London: Allen ans Ulwin.
- Bamber, G. J., Lansbury, R. D., Wailes, N. (2004). Introduction. (Ed. Bamber, G.vd.) *Internatioanl and Comparative Employmant Relations, Globalisation and the Developed Market Economies*. (4th Edition). (s. 1-35) Singapore: Allen & Unwin .
- Batt, R., Holman, D., ve Holtgrewe. (2009).” The globalization of service work: Comparative institutional perspectives on call centers” *Industrial and Labor Relations Review*, 62(4), 453-488.
- Blankenau, Martin Joseph, (1995). The Rediscovery of Convergence: Theory: The Case of Health Policy. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Univertsity of Nebraska, Nebraska: Lincoln, Erişim Tarihi 30 Ocak 2018, <https://digitalcommons.unl.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=8026&context=dissertations>.
- Delican, M. (2000). The Web of Global Capitalism: Increased Dependency of Third World Countries. *Sosyal Siyaset Konferansları*, 43-44.
- Dereli, T. (2009) Endüstri İlişkileri ve Çalışma Hukuku Alanında Karşılaştırmalı Araştırmalar ve Yöntem. *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, 56, 1-10.
- Dogan, M., Pelassy, D. (1984). *How to Compare Nations, Strategies in Comparative Politics*, Chatham House Publisher, Inc., New Jersey: Chatham.

- Dore, R. P. (1974). Late Development or Something Else? Industrial Relations in Britain, Japan, Mexico, Sri Lanka, Senegal, *Discussion Paper No: 61*, Institute of Development Studies, University of Sussex, Brighton, England.
- Ekin, N. (1978). *Endsütri İlişkileri*. İstanbul: İ.Ü. İktisat Fakültesi Yayınları No.4/34.
- Galdthorpe, J.H. (1985). The End of Convergence: Corporation and Dualist Tendencies in Modern Western Societies, *New Approaches to Economic Life*, Roberts, B., Finnegan, R., Gallie, D.) Manchester: Manchester University Press.
- Heyes, J., Peter N. 2010). State, Capital and Labour Relations in Crisis. Trevor, C., Terry, M. (Ed.), *Industrial Relations Theory and Practice*. (Third Edition). (s.106-124) United Kingdom: John Wiley & Sons, Inc.
- Hyman, R. (2010). British Industrial Relations: The European Dimension. Trevor, C., Terry, M. (Ed.), *Industrial Relations Theory and Practice*, (Third Edition). (s.54-79) United Kingdom: John Wiley & Sons, Inc..
- Katz, H.C., Kochan T.A., Colvin, A.J.S. (2015). *Labor Relations in a Globalizing World*. Newyork: Cornell University Press,.
- Kaufman, B. E., (2004). *The Global Evolution of Industrial Relations: Events, Ideas and IIRA* Genova,, International Labor Office ,
- Kerr, C. (1983). *The Future of Industrial Societies: Convergence or Continuing Diversity*, Massachusetts: Harvard University Press, Cambridge.
- Kerr, C., Dunlop, J. T. Harbison, M., Myers, C. A. (1973 [1960]) *Industrialism and Industrial Man: The Problem of Labour and Management in Economic Growth*, Harmondsworth: Penguin.
- Kerr, C., Dunlop, J. T. Harbison, M., Myers, C. A. (1973). Postscript to Industrialism and Industrial Man. *Industrialism and Industrial Man: The Problem of Labour and Management in Economic Growth* Harmondsworth: Penguin içinde, s.279-306. (İlk yayınlandığı yer: **International Labor Review**, Vol.103, No.6, June. 1971).

- Lansbury, R., Zappala, J, (1990) Korean Industrial Relations in Transition: The Relevance of Australian Experience. *Working Papers in Industrial Relations*, Department of Industrial Relations, University of Sydney, No. 13, 1.
- Marginson, P, Meardi G., (2010). Multinational Companies: Transforming National Industrial Relations?. Trevor, C., Terry, M. (Ed.), *Industrial Relations Theory and Practice*, (Third Edition). (s.207-230) United Kingdom: John Wiley & Sons, Inc..
- Mills, M., Blossfeld, H-P, Buchholz, S., Hofaecker, D., Bernardi, F., Hofmeister, H. (2008). Converging divergences? An international comparison of the impact of globalization on industrial relations and employment careers. *International Sociology*, 23(4), 561-595.
- Piore, M. P. J., Sabel, C. F. (1984) *.Second Industrial Divide: Possibilities for Propect*, New York: Basic Books Inc..
- Ragin, C.C., (1989). *The Comparative Method, Moving Beyond Qualitative and Quantitative Strategies*, Berkley: University of Californai Press.
- Siddique, S. A. (1989) Industrial Relations in a Third World Setting: A Possible Model, *The journal of Industrial Relations*, Vol. 31, No. 3. S 385-401.
- Sivanandan, A. (1990). *Communities of Resistance*. London: Verso.
- Streeck, W. (1995). Works Councils in Western Europe: From Consultation to Participation, (Rogers, J. and Streeck, W., Ed). *Works Councils Consultation, Representation, and Cooperation in Industrial Relations*, Chicago and London: The University of Chicago Press, ss. 313-350.
- Wailes, N., Lunsbury, R. D., Bamber, G. (2010). International and Comparative Employment Relations: Beyond Varieties of Capitalism-Symposium Introduction, Revised Version 2 10 May 2010 gb-ps, **International Industrial Relations Association (IIRA) 28 June-1 July 2010, Copenhagen 9th European Congress**, Special Symposium. Erişim Tarihi 30 Ocak 2018. <http://faos.ku.dk/pdf/iirakongres2010/symposier/symposium1.pdf/>